

Ronga Adrienn

AZ EMBERI MÉLTÓSÁGHoz VALÓ JOG, MINT ÁLTALÁNOS SZEMÉLYISÉGI JOG ÉS A KÍNZÁS
TILALMA

BEVEZETÉS

Dolgozatom témája az élethez való jog és az emberi méltósághoz való jog. Az élethez való jog álláspontom szerint az alapjogok „szívcsakrája”, kiindulópontja, mivel az élet, az emberi lét maga szükséges előfeltétele bármely más alapjog létezésének. A tanulmányomban az élethez való jog, valamint az emberi méltósághoz való jog tartalmát és egymáshoz való kapcsolatát vizsgálom. Konklúzióként elmondható, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlata és az Alaptörvény rendelkezései egyértelműen amellett tesznek hitet, hogy lélek és test elválaszthatatlan egymástól, az emberi méltóság egyik megjelenési formájának tartják az élethez való jogot, így azok oszthatatlanok és korlátozhatatlanok is, emiatt az íratlan szabályok levezetése az alapjogok fogalmából és az alkotmány szövegéből kétségkívül intellektuális erőfeszítést igényel az ítélkezés és a bírói jogalkalmazás során.

Mielőtt az élethez való jog és emberi méltósághoz való jog kifejtésére sor kerülne, illetve az alapjogok egymáshoz való viszonyát kifejténém, szeretnék beszélni az alapjogok normativitásáról és érvényesüléséről, valamint az alapjogok védelméről.

Egy alkotmányos rendszerben elismert alapjogok alapvető jellemzője normativitásuk, azaz a jogosult oldalán jogilag kikényszeríthető jogi pozíciót, a kötelezett oldalán pedig jogilag számonkérhető kötelezettséget keletkeztetnek. Az alapjogok elsődleges kötelezettje az állam, amely az adott alapjog sajátosságaitól függően – e kötelezettsége keretében elsősorban az alapjog gyakorlásának tiszteletben tartására, be nem avatkozásra köteles, vagy szabályozási, szervezési megoldásokkal, intézmények és szolgáltatások fenntartása útján kell gondoskodnia, az alapjog érvényesítésének feltételeiről.

Az állam alapjogok érvényesülésének biztosítására vonatkozó kötelezettsége¹ tulajdonképpen az alapjogok fogalmából is következik: azzal, hogy *az állam a jogrendjében elismeri és tiszteltben tartja azokat a kikényszeríthető jogi pozíciókat*, amelyekre az államnak és más szervezeteknek, személyeknek nem lehet ráhatása, egyúttal *arra is jogi kötelezettséget*

¹ Az alapjogvédelem komplex intézményrendszeréről ld. részletesen: Cservák Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer* Debrecen, Lícium-Art, 2018.

vállal, hogy ezen jogi pozíciók érvényesítését védelemben részesíti. Ezen állami kötelezettség keretében azért van szükség az alapjogvédelmi fórumok kialakítására, mert ezáltal biztosítható az alapjogok érvényesülésének kikényszerítése az állammal szemben és a magánjogi jogviszonyokban. A hazai alapjogvédelmi fórumrendszer megosztott: annak részei a hatósági jogvédelmet biztosító fórumok. Konkrétan a *Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság*, az *ombudsman-típusú szervek*- különösen az *alapvető jogok biztosa*², valamint a bíróságok és természetesen az Alkotmánybíróság. Az Alkotmánybíróság elsősorban kiegészítő szerepet játszik, amennyiben feladata az alapjogsértő normatív aktusok és bírói döntések érvénytelenítése.³

A hazai alapjogvédelmi fórumrendszer mellett nagy hangsúlyt kapnak az alapjogvédelemben a szupranacionális fórumok. Az individuális alapjogvédelemben betöltött szerepe miatt érdemes kiemelni az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatát, amely egyedi ügyekben, egyéni panaszok alapján is vizsgálhatja az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglalt jogok érvényesülését, adott esetben az élethez való jog érvényesülését, vagy annak megsértését is megállapíthatja.⁴

ÉLETHEZ VALÓ JOG ÉS EMBERI MÉLTÓSÁGHOZ VALÓ JOG TARTALMA, EGYMÁSHOZ VALÓ VISZONYA

Kétféle felfogás létezik az élethez való jog és a méltósághoz való jog tekintetében. A *dualista felfogás* szerint *test és lélek* adja az embert. Élethez való jogból következik a kínzás, kegyetlen bánásmód tilalma, az emberi méltósághoz való jogból pedig a személyiségi jogok fakadnak.

A *monista felfogás* szerint *élet és méltóság nem szétválasztható* a jog által érinthetetlen, ezzel szemben más jogot mérlegelni nem lehet. Ez a magyar Alkotmánybíróság nézőpontja is egyben.

² Az ombudsmani intézményrendszerről ld. részletesen: Cservák Csaba: The Place of the Ombudsman Within the Framework of Government Organizations, in Gianluca, Meschini (szerk.) *Constitutionality across the globe: Constitutionality Around the World* Újvidék, Szerbia: Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2018, 79–84.

³ A valódi alkotmányjogi panasz jogintézményének jelentőségét mutatja, hogy bevezetésével az Alkotmánybíróság olyan hatáskörhöz jutott, mely még magára demokráciára is hatást gyakorol egyes demokrácia kutatások szerint. Az Alkotmánybíróság által elbírált alkotmányjogi panaszok ugyanis igazságszolgáltatás alkotmányosságáról is képet adnak. A 2016. évi Jó Állam Jelentésben például a demokrácia hatásterületen belül, a demokratikus joggyakorlás dimenzió keretein belül mérték a bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok számát. Lásd: Cservák Csaba – Farkas György Tamás – Rimaszécsi János: Demokrácia, in KAISER Tamás (szerk.) *Jó állam jelentés 2016*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft. 2016, 112–113.

⁴ Csink Lóránt – ERDŐS – Csaba – GULYÁS Attila – Kecső Gábor – Kováts Beáta – Kurunczi Gábor – Pozsár-Szentmiklósi Zoltán – Sulyok Katalin – Török Réka – Varga Ádám: *Alapjogi kommentár az alkotmánybírósági gyakorlat alapján* Novissima, 2021.

Emberi méltósághoz való jog tulajdonképpen általános személyiségi jogot jelent, amely a magában foglalja az önrendelkezés szabadságát, a magánszférához való jogot, továbbá a személyiség szabad kibontakozását, illetve az egyéni szabadságot. Szokás „anyajogként” is hívni, mivel újabb jogok vezethetők le belőle. Minden más alapjog alapfeltétele, minden emberi joggal összefüggésben és azok lényeges tartalmának része, érinthetetlen lényege. Mivel abszolút, korlátozhatatlan, veleszületett, elidegeníthetetlen jog - a jogrendnek nem kell beavatkoznia, magától érvényesülő alapjog, főszabályként nem igényel szabályozást.⁵

Ahhoz, hogy az emberi méltóságról és ezen keresztül az élethez való jogról beszélni lehessen, előjáróban szükséges tisztázni az emberi személy fogalmát, ugyanis az ember személye képezi a hozzá kapcsolódó jogok forrását így azoktól elválaszthatatlan. Az emberi személy tehát nem pusztán biológiai fogalom, amelybe bármi beleilleszhető, hanem annak ontológiai tartalma van, amit emberi természetnek hívunk. Az emberi természetről alkotott emberkép a természetjog által konkrétan meghatározott, ellentétben a posztmodern kor emberével, amely esendő és gyenge, így amíg előbbi esetben bizonyos értékek konkrétan meghatározottak és levezethetőek, utóbbi esetben már ezen értékek kikezdhetőek, egymással szembe fordíthatóak így az emberi én kiszakadva a valóságból, a természetnek már nem része többé.”⁶ Az emberi természetből származó emberi személyiség tehát e személyi minőségéből fakadó azon joga, hogy egyáltalán emberi létét, identitását és kiteljesedését biztosító alapvető jogai, követelhető és biztosítandó jogosultságai legyenek.⁷

AZ ÉLETHEZ VALÓ JOG TARTALMA

Az élethez való jognak-, mint minden más alapjognak- szubjektív és objektív oldali is egyaránt létezik. A szubjektív oldal az *alanyi jogban* jelenik meg az ember számára, míg az objektív oldal az állam életvédelmi, tulajdonképpen az állam *objektív intézményvédelmi kötelezettsége*. Az állam életvédelmi kötelezettsége többirányú, tárgya az emberi élet, mint érték. Az államnak az élethez való jogot, mint értékrendszert kell mindenekelőtt figyelembe vennie és tiszteletben tartania. Az emberi élet, mint érték védelme túlmehet azon a körön, amelyet az élethez való jog szubjektív jogként biztosít ezáltal az intézményes életvédelem kiterjed a még nem élő, azaz a

⁵ Szabó Zsolt: *Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgálathoz*, Budapest, Patrocinium, 2018, 175–176.

⁶ Mészáros Ádám Zoltán: Az élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében, *Jogelméleti Szemle* 2013/1, 2.

⁷ Frivaldszky János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé- a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül, in Schanda Balázs – Varga Zs. András: *Látélet közjogunk elmúlt évtizedéről*, Budapest, PPKÉ-JÁK, 2010, 19.

keletkezőben lévő életre (lásd a méhmagzat jogi státuszát), továbbá kiterjed a jövő generációjának életfeltételeinek biztosítására (lásd például a „zöld jogokat”). Az élethez való jog túlnőve azon, hogy mint szubjektív jog az alapjogi rendszer alapköve és minden más jog érvényesülésének feltétele- az állam életvédelmi kötelessége útján áthatja az alapjogi rendszer egészét. Az objektív életvédelem kiterjed a második generációs alapjogjogokra, hiszen az elemi életfeltételeket biztosító szociális gondoskodás kötelezettsége az állam életvédelmi kötelezettségéből is eredő szociális jog, de kiterjed a harmadik generációs jogokra is, a fent említett „zöld jogok” életfeltételeket biztosító szerepe által.

Konklúzió: az élethez való jog szubjektív jogként az jelenti, hogy az „állam ne öljön”, tehát ne legyen halálbüntetés, az állami erőszak legitim, jogszerű alkalmazása se irányuljon az élet kioltására. Továbbá azt is jelenti, hogy az állam hivatalból üldözze az élet kioltására irányuló tevékenységet. Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége pedig magában foglalja az összes állami kötelességet, amely az emberi lét, mint érték védelmét szolgálja.⁸

„Az Alkotmánybíróság gyakorlata és az Alaptörvény fenti rendelkezése egyértelműen amellet tesznek hitet, hogy lélek és test elválaszthatatlan egymástól, az emberi méltóság egyik megjelenési formájának tartják az élethez való jogot, így azok oszthatatlanok és korlátozhatatlanok is. Véleményem szerint főszabályként helyt álló következtetésnek tekintendő ez az álláspont, bár néhány gyakorlati eset kapcsán szükséges ez alól kivételeket is megállapítani, így nagyon szűk körben az élethez való jogot korlátozhatónak tartom. Előljáróban megjegyezném, hogy azon okok, amik korlátozhatják az élethez való jogot, nem önkényesen, emberek által létrehozott formák, hanem a dolgok természetes rendje szerinti olyan méltányos szituációk, amelyek az emberi természettel összeegyeztethetőek. Az eddigi leggyakrabban említett problémakörök tükrében (eutanázia, halálbüntetés, abortusz) nem lehet az élethez való jog korlátozhatóságának kérdésében állást foglalni, mivel tartalmi sajátosságaik miatt önkényesek és az emberi természettel ellentétesek, így az élethez való jogot sem korlátozhatják.”⁹

⁸ Bódi Stefánia – SCHWEITZER Gábor: *Alapjogok: az emberi jogok alkotmányos védelme Magyarországon* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 111–112.

⁹ Mészáros (2013.) i. h. 2-3.

AZ EMBERI MÉLTÓSÁGHOZ VALÓ JOG TARTALMA

„Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs érinthetetlen lényegük.”¹⁰

Az emberi méltóság negatív aspektusból való megközelítése és az azzal a joggyakorlatban együtt járó esetről estre való döntés ellenére, a jogtudomány meghatározta az emberi méltósághoz való jog tartalmi elemeit. A szakirodalom az emberi méltósághoz való jog tartalmát olyan szférák azonosítása révén határozza meg, amelyekben az emberi méltóság – az alapjogok rendszerét megalapozó funkciója révén – az alapjogok lényeges tartalmaként különösképpen megnyilvánul. Egyetértés van abban, hogy az emberi méltósághoz való jog biztosítja az egyén testi-lelki érintetlenségét, a szellemi-erkölcsi személyiség önazonosságát, az emberek jogegyenlőségét és a megélhetéshez szükséges létminimumot. Az emberi méltósághoz való jog tartalma tehát résztartalmakból áll, amelyek a nemzetközi emberi jogi és az alkotmánybírói gyakorlatban bontakoznak ki.¹¹

Az emberi méltósághoz való jog az alkotmányok emberi méltóság klauzulái értelmében is érinthetetlen, azaz a jog korlátozása egyúttal annak megsértését jelenti. Az emberi méltósághoz való jog egyetlen alapjoggal szemben sem mérlegelhető, a méltóság méltósággal való ütközése, azaz úgynevezett *tragikus kollízió* sem képezhet kivételt a mérlegelés kizárása alól. Ennek megfelelően a német Szövetségi Alkotmánybíróság a 2006. évi ítéletében megállapította, hogy a terroristák által eltérített személyszállító repülőgép lelövésére adott engedély sérti az emberi méltóságot, mivel az utasok és a személyzet a mentési akció pusztá tárgyává válnának, mások megmentése érdekében. Emiatt elfogadhatatlan, illetve nem megengedhető – a szakirodalomban uralkodó álláspont szerint – az úgynevezett *mentő kínzás* (amikor az információ megszerzése az emberi élet megmentésére szolgál) sem.¹²

¹⁰ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 308.

¹¹ <http://ijoten.hu/szocikk/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog> (2018). [17]

¹² Jakab András: Jogállamiság és terrorfenyegettség. Az alkotmány normativitásának és az életmentő kínzás megengedhetőségének kérdése, in Fekete Balázs – Horváth Balázs – Kreisz Brigitta (szerk.): *A világ mi magunk vagyunk...* Liber Amicorum Imre Vörös, Budapest, HVG–ORAC, 2014.

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG JOGI TERMÉSZETE

„A korábbi magyar alkotmány az emberi méltóságot kifejezetten jogként tételezte. Ennek ellenére az alkotmánybírói gyakorlatban is két felfogás jelent meg az emberi méltóság fogalmának a jog rendszerében való elhelyezésére: az egyik megközelítés *a jog felett álló értéknek*, a másik *alanyi jognak* tekintette. A két említett felfogás álláspontom szerint nem konkurált egymással, mivel az Alkotmánybíróság gyakorlatában az élet és emberi méltóság, mint erkölcsi értékek az Alkotmányba történő beemelésük révén jogi értékekké váltak, amelyek alapjogként való tételezésük révén pozitív jogi követelmények is egyben.

Sólyom a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában kiemelte:

„Az emberi méltósághoz való jog nem pusztán erkölcsi értékdeklaráció. Az, hogy az emberi méltóság a jog előtt és felett létező érték, amely a maga teljességében a jog – mint a természetjogot követve számos nemzetközi egyezmény és alkotmány teszi –, vagy hogy a jog a méltóság tiszteletben tartását és védelmét előírja, avagy hogy egyes aspektusait valóságos joggá formálja.”

Az Alkotmánybíróság ebben, az élethez és emberi méltósághoz való jogot értelmező egyik legelső és legjelentősebb határozatában, egyértelmű alapjognak tekintette az emberi méltósághoz való jogot, amelynek lényeges tartalmát korlátozta a halálbüntetés.

Igaz, hogy az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jog két aspektusának megfelelően különbséget tett annak a *korlátozhatatlan* és *korlátozható* tartalma között, és az *emberi méltósághoz való jog az alkotmánybírói gyakorlatban elsősorban az általános személyiségi jogból levezetett alanyi jogok formájában jelent meg*. Ez a gyakorlat azonban nem kérdőjelezi meg az élethez való joggal egységben szemlélt korlátozhatatlan emberi méltóság alapjogi jellegét.

Az Alaptörvény II. cikkének szövege két megfogalmazásban is tartalmazza az emberi méltóság garanciáját: az egyik emberi méltóságot – a *Grundgesetz* emberi méltóság klauzulájához hasonlóan – *nem jogként* tételezi, a másik azt – a korábbi Alkotmányhoz hasonlóan – *jogként* tételezi. Az emberi méltósághoz való jog ezzel egyértelműen két dimenzióban jelenik meg az Alaptörvényben. Az alkotmány szövege alapján arra nem lehet választ adni, hogy az emberi méltóság két megjelenési formája között a normativitás és az alapjogi jelleg tekintetében van-e különbség. Az alkotmánybírói gyakorlat pedig egyáltalán

nem tulajdonított jelentőséget a kétféle megfogalmazásnak. Ezért abból indulok ki, hogy a gyakorlat az emberi méltóság alapjogi jellege tekintetében nem változott.”¹³

A KÍNZÁS TILALMA

A kínzást nemzetközi egyezmények, az egyes államok alkotmányai az elérendő céltól függetlenül kifejezetten tiltják, a terrorizmus által jelentett kihívások a jogi tiltást ugyan nem kezdték ki, de a társadalmi gondolkodás számos országban, különösen az Amerikai Egyesült Államokban, bizonyos esetekben már egyáltalán nem kezeli elítélendő az információgyűjtésnek, a vallomás megszerzésének ezt a módját. A jogi irodalmat is régóta foglalkoztatja ez a kérdéskör, a legjobban a „ketyegő bomba” eseteként hivatkoznak erre a dilemmára. A dilemma lényege röviden: az elfogott terrorista tudja, hogy melyik metróállomáson található a beélesített bomba, de ezt nem hajlandó elárulni, ebben az esetben morálisan és jogilag indokolható-e a terrorista megkínzása az információért cserébe. A dilemmának az alábbi aspektusai jelennek meg: a kínzásnak, mint információszerzésnek a hatékonysága, a kínzás erkölcsi–morális igazolhatósága, valamint a kínzás jogi megengedhetőségének kérdése, különösen az emberi jogok vonatkozásában. Mivel a kínzás tilalma abszolút jogot jelent, ezért a kérdés jogi megítélése teljesen egyértelmű.

A 2002. évi *Daschner-ügy* tárgyalásán a bíróság az elrabolt gyermek fogvatartási helyének kínzás, kényszervallatás alkalmazásával történő kicsikarása kapcsán fogalmazta meg, hogy az állam még életvédelmi kötelezettségének teljesítése körében sem lépheti túl az állami cselekvés alkotmányos korlátait. Nem tűrheti meg a jogállam, még a legszélsőségesebb határhelyzetekben sem a kínvallatás gyakorlatát. A civilizáció fundamentális vívmányai a biztonság csalóka illúziójáért nem áldozhatók fel.¹⁴ A kínzással történő információgyűjtés morálfilozófiai és politikai megítélése már egyáltalán nem olyan egyértelmű, mint a jogi megítélése.

Az Amerikai Egyesült Államok által a terroristákon előszeretettel alkalmazott vízbe fojtást szimuláló (waterboarding) vagy alvásmegvonással járó (sleep deprivation) kínzási módszerek elterjedése ismét felélénkítette a vitát arról, hogy az ártatlanok (amerikaiak) védelme érdekében a kínzás igazolható és alkalmazható módszer-e. Komoly veszélyt jelent, hogy amint társadalmilag elfogadott, hogy jogilag igazolható a kínzás egy jelentősebb, szélesebb körű

¹³ Zakariás Kinga: *Az emberi méltósághoz való alapjog - Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében*, Budapest, Pázmány Press, 2019, 35–36.

¹⁴ Filó Mihály: *Az inkvizítor védelmében – a kínzás jogállami apológiája?*, *Fundamentum* 2005/3, 89–99.

jogsérelem megelőzése érdekében vagy az ártatlanok védelme érdekében, akkor előbb vagy utóbb a „kisebbik rossz” (még akkor is, ha azt modern nyelvezettel nemzetbiztonsági érdekek nevezük) választása következtében végletekig relativizálhatjuk bárkinek az emberi jogait.”¹⁵

KITEKINTÉS: AZ ALAPJOGOK ÉRVÉNYESÍTÉSE MAGYARORSZÁGON AZ ÍTÉLKEZÉS SORÁN

Az alapjogi bírászkodás fogalmával, az alapjogi rendelkezések magas absztrakciós szintjével szinte összeforrt az a gondolat, hogy ehhez a bírónak alapjogi elveket kell mérlegelnie, egymással konkuráló alapjogi értékek között kell választania, vannak ugyanis olyan szakjogági és alapjogokkal kapcsolatos ügyek is, amelyek nem dönthetőek el pusztán a rendelkezésre álló szabályok alapján. A bíró munkája több mechanikus szabályalkalmazásnál, az értelmezések közötti választáshoz, joghézagok kitöltéséhez a bírónak olykor absztrakt alapjogi elvek alkalmazásához kell folyamodnia.¹⁶

A fellebbviteli bíróságokon és az Alkotmánybíróságon eldöntendő nehéz alapjogi ügyek¹⁷ megítélése éppen – morális értelmezést igénylő- alkotmányos elvek összemérésén múlik. Van azonban az alapjogi ügyeknek egy olyan, nem elhanyagolható és jól azonosítható köre, amelyek eldönthetőek alapjogi szabályok alkalmazásával. Ha az alapjogokra ezekben az ügyekben is mint mérlegelendő elvekre, értékekre tekintenek, az felpuhítja vagy akár ki is üresítheti az alapjogok mint alanyi jogosultságok védelmét. Vitathatatlanul nehézséget jelent, hogy az *alapjogi ügyek jelentős részének eldöntésekor alkalmazandó szabályok nem találhatóak meg jogszabályszövegekben*. Az íratlan szabályok levezetése az alapjogok fogalmából és az alkotmány szövegéből kétségkívül *intellektuális erőfeszítést* igényel. *Bár ezek alkalmazása sem mechanikus művelet, az elvek mérlegelésével összevetve ez a feladat mégis közelebb áll a bírák mindennapi jogalkalmazó tevékenységéhez, és a döntés eredménye is kiszámíthatóbb*. Az alapjogokkal kapcsolatos ítélezés jelentős része tehát nem más, mint alapjogi szabályok

¹⁵ Gesztei László: Az alapjogok nemzetbiztonsági szempontból történő korlátozása és az alapjogok korlátozásának alkotmánybírósági értelmezési gyakorlata II.2, *Nemzetbiztonsági Szemle* 7. évf., 2019, 36–27.

¹⁶ Somody Bernadette: *Alapjogi bírászkodás - alapjogok az ítélezésben*, Budapest, L'Hartmann Kiadó, 2013, 66–67.

¹⁷ A nehezen eldöntendő alapjogi ügyek tekintetében külön felhívom a figyelmet az alkotmányjogi panasz befogadása kapcsán felmerülő egyes jogalkalmazási nehézségekre. Lásd: Farkas György Tamás: Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása, avagy az alapvető alkotmányjogi kérdés követelménye mint speciális ítélt dolog az Alkotmánybíróság gyakorlatában in Anon (szerk.) *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.* : Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések Budapest, HVG-ORAC 2019, 558–567. továbbá Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre *KRE-DIt - a KRE-DOK Online Tudományos Folyóirata*, 2020/2, 1–35.

alkalmazása -ha pedig így tekintünk rá, azzal az alapjogi ítélkezéssel szembeni kételyek és bizalmatlanság jó része eloszlatható.¹⁸

¹⁸ Somody (2013.) i. h. 66-67.

BIBLIOGRÁFIA

BÓDI Stefánia – SCHWEITZER Gábor: *Alapjogok: az emberi jogok alkotmányos védelme Magyarországon*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.

CSERVÁK Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Lícium-Art, 2018.

CSERVÁK Csaba: The Place of the Ombudsman Within the Framework of Government Organizations, in Gianluca, MESCHINI (szerk.) *Constitutionality across the globe: Constitutionality Around the World* Újvidék, Szerbia: Vajdasági Magyar Tudományos Társaság 2018.

CSERVÁK Csaba – FARKAS György Tamás – RIMASZÉCSI János: Demokrácia In: KAISER Tamás (szerk.) *Jó állam jelentés 2016*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft. 2016.

CSINK Lóránt – ERDŐS Csaba – GULYÁS Attila – KECSŐ Gábor – KOVÁTS Beáta – KURUNCZI Gábor POZSÁR – SZENTMIKLÓSI Zoltán – SÜLYOK Katalin – TÖRÖK Réka – VARGA Ádám: *Alapjogi kommentár az alkotmánybírói gyakorlat alapján*, Novissima, 2021.

FARKAS György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-DIt - a KRE-DOK Online Tudományos Folyóirata* 2020/2.

FARKAS György Tamás: Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása, avagy az alapvető alkotmányjogi kérdés követelménye, mint speciális ítélt dolog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in Anon (szerk.) *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybírói panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések* Budapest, HVG-ORAC, 2019.

FILÓ Mihály: Az inkvizítor védelmében – a kínzás jogállami apológiája?, *Fundamentum* 2005/3.

FRIVALDSZKY János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé- a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül, in SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András: *Látélet közjogunk elmúlt évtizedéről*, Budapest, PPKE-JÁK, 2010.

GESZTEI László: Az alapjogok nemzetbiztonsági szempontból történő korlátozása és az alapjogok korlátozásának alkotmánybírói értelmezési gyakorlata II.2 *Nemzetbiztonsági Szemle* 7. évf., 2019.

JAKAB András: Jogállamiság és terrorfenyegetettség. Az alkotmány normativitásának és AZ életmentő kínzás megengedhetőségének kérdése In: FEKETE Balázs – HORVÁTH Balázs – KREISZ Brigitta (szerk.): A világ mi magunk vagyunk...: Liber Amicorum Imre Vörös, Budapest, HVG-ORAC, 2014.

MÉSZÁROS Ádám Zoltán: Az élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében, *Jogelméleti Szemle*, 2013/1.

SOMODY Bernadette: *Alapjogi bírászkodás - alapjogok az ítélkezésben*, Budapest, L'Hartmattan Kiadó, 2013.

SZABÓ ZSOLT: *Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgálathoz*, Budapest, Patrocinium, 2018.

ZAKARIÁS Kinga: *Az emberi méltósághoz való alapjog - Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében*, Budapest, Pázmány Press, 2019.